

UNDER HUDEN PÅ PRAG

- HISTORISKE FORUDSÆTNINGER FOR DET STORE ARKADEBYGGERI I STARTEN AF DET
20. ÅRHUNDREDE I PRAG.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	2
Průchody - tørskoet gennem Prag i regnvej	3
Det tjekkiske spørgsmål	6
Lygten, Kronen og alle de andre	7
Konklusion. Prag - det 20. årh. hovedstad?	10
Slutnoter	11
Litteraturliste	11
Illustrationsliste	11
Bilag	12

FORORD

"A well-travelled person will immediately mention Prague as the city where, as in no other, arcades are still a vital ingredient of public life."

Johann Friedrich Geist

Når man står på toppen af bakken ved Skt. Vitus katedralen i Prag, og kikker ud over den mere end tusind år gamle bøhmiske hovedstad, ser man tydeligt byens grove skelet foran sig: Den gamle "konge" sti (nu Nerudova), der fører ned gennem Malá Strana over Karlsbroen fra 1357 til byens gamle centrale markedsplads. Man ser forgreningen videre herfra op mod det gamle krudttårn fra bymuren, eller den anden vej, ned mod Václavské Náměstí. Man forstår, hvorfor denne høj har bevaret sin status som magtens udkigspost gennem historien. Foran en er der et storslået vue, der bringer klarhed og orden over hele byen (riget).

Men i det øjeblik man træder ned fra højen og påbegynder sin nedstigning til byen af de 210 trin og ned til den gamle Nerudova, bliver man hurtigt viklet ind i et virvar af små smalle krumme gader. Skjulte korridorer, der går gennem indtil flere huse, glemte smutveje og godt gemte passager.

Enhver, der har tilbragt et par timer i den tusindår gamle by kender til at fare vild i disse gader; forsvinde i smuthullerne. For så igen at dukke op, og opdage, at man faktisk ubevidst har taget en genvej.

Dette er Prag. En middelalderby, der har været forskånet for store altødelæggende brande, som dem der hærgede London og København, såvel som den har været forskånet for store gennemgående byrenoveringer¹, som fx Hausmanns i Paris. Det har derfor været muligt for Prag i store træk at bibeholde middelalderbyens organisering. Små krumme brostensbelagte gader, hemmelige baggårde, storslåede markedspladser og gemte passager, der forbinder alt dette. En ældgammel labyrint.

Ill. 1. Udsigt over Prag fra tårnet i Skt. Vitus katedralen.

Men ikke kun middelalderens byplanlægning, eller mangel på samme, er med til at give Prag den labyrint følelse, som man umiskendeligt erhverver i sin vandring gennem byen. I den del af centrum, der kaldes for Nové Město (nye by – som dog ikke er særlig ny, idet den blev grundlagt i 1348) finder man Prags mest kendte plads Václavské Náměstí, og i tilknytning til denne, et netværk af moderne passager og arkader, der snor sig gennem byens kommercielle centrum.

Jeg vil i denne opgave se lidt nærmere på to af arkaderne i dette område. De blev begge bygget i starten af det tyvende århundrede, og tilhører en anden gruppe end de klassiske "gamle" arkader. Arkader, som dem, der blev bygget i Paris i det 19. århundrede, og som Walter Benjamin skrev så meget om i sit Passagearbejde. I denne opgave har jeg dog valgt ikke at inddrage Benjamins Passagearbejde, da en inddragelse af dette ville overskygge

intentionen om at fokusere på de lokalhistoriske aspekter af arkaderne i Prag.

Det store arkade-byggeboom sluttede ifølge den tyske arkitekt og forfatter Johann Friedrich Geist i slutningen af det 19. århundrede med indførelsen af en lang række bygge- og sanitetslove.² Men arkaderne i Prag blev bygget efter dette. Og samtidigt blev det store arkadebyggeri påbegyndt før en af arkadernes arvtager "storcenteret" blev introduceret, og minder ej heller om dette. Jeg har udvalgt de to arkader Lucerna (Lygten) og Koruna (Kronen), fra henholdsvis 1910 og 1914, da de er starten på et stort og kontinuerligt arkadebyggeri i dette område af Prag, som fortsatte helt op til II. verdenskrig.

Hvordan kan det være, at dette store arkadebyggeri blev iværksat i netop Prag?

Jeg vil lede efter forklaringer ved at se på den gamle

tjekkiske tradition for "průchody", som på dansk betyder gennemgang/passage. Samt ved dernæst at se på den tjekkiske nationalismes opkomst i Prag i sidste halvdel af det 19. århundrede.

Dette håber jeg, kan bidrage til en kulturhistorisk baggrund, som jeg kan analysere arkaderne på, der kan bringe nogle forklaringer på opkomsten af disse særlige arkader.

Jeg har igennem længere tid opholdt mig i Prag, og jeg har i den forbindelse affotograferet og vandret og opholdt mig i byens mange passager. Min analyse vil derfor være baseret på mine egne iagttagelser og fotografier. Dog vil jeg støtte mig til bogen Praha - Průchody a Pasáže, der er en arkitektonisk guide til nogle af arkaderne i Prag.

PRŮCHODY –

TØRSKOET GENNEM PRAG TRODS SILENDE REGN

"Man tut uns unrecht, wenn man uns für Gassenbuben hält. Wir sind Antigassenbuben, sind Durchhäuserbuben."

Egon Erwin Kisch

Det tjekkiske ord for arkade er pasáž. Det er en tjekkisk omskrivning af det meget lignende franske ord for samme og refererer også til samme mening. Ordet optræder for første gang i det tjekkiske sprog omkring 1860 og bliver importeret af den tjekkiske national forfatter Jan Neruda, der bringer det med tilbage fra en tur i Paris, hvor han henrykkes over de parisiske passager.³ Som Geist gør rede for i indledningen til hans værk Arcades - the history of a building type, er alle de europæiske ord for arkade og passage født af det samme latinske ord "passus", der betyder skridt. Af alle de mange europæiske varianter af ordet for passage, gælder det desuden for dem alle, at de udtrykker: "transition, threshold, pass-

ing, measured distance, or disappearance. Something occurs, comes to pass; movement becomes an event." [Geist; 3]

Altså finder man i etymologien et udtryk for passagens funktion, nemlig det at skabe adgang mellem to steder. I det tjekkiske sprog eksisterer der, udover det fra fransk importerede ord, pasáž, et andet ord for beskrivelsen af arkader. Det er ordet průchod, der ordret betyder "gennemgang" på dansk. En bedre forklaring finder man i dets tyske søsterord "durchhaus". Illustrationen nederunder giver et godt indtryk af det virvar af průchody og arkader, der findes i Prag. Průchody findes især omkring de ældgamle gader Karlova og Husova, samt i området omkring Staroměstské Náměstí. Desuden er området under borgen på modsatte side af Vltava,

Ill. 2. Tallene på kortet refererer til en alfabetisk opgørelse over arkader og průchody i Prag. Opgørelsen er medlagt som bilag 1.

Mala Strana også et område domineret af průchody. Her findes desuden en lang række overdækkede søjlegange omkring de større pladser som Malostranské Náměstí og Maltézské Náměstí.

Om noget er det netop tilstedeværelsen af průchody, der giver Prag den specielle atmosfære og bidrager til følelsen af byens gamle centrum, som indviklet og forvirrende. For den udefrakommende fremstår Prag nemt som en stor labyrint, da man på næsten hver eneste gade bliver konfronteret med små åbne "průchody" der leder til glemte baggårde, og smalle, umiddelbart blinde gader. Men undersøger man 'labyrinten' nærmere dukker nye sammenhænge op og de skumle gader bliver genveje. De blinde veje åbner sig og byens store netværk åbenbares.

Et typisk eksempel på den sammensatte "labyrint" by findes i "U Kuceru" průchod. For enden af Michalská venter tre muligheder på den gående. Ligeud ses en åbentstående dør, der gemmer på et klassisk durchhaus der fører ind gennem en bygning og baggård. Ser man til højre følges Michalskás bevægelse gennem to passage lignende hvælvinger ind til en lille baggård og videre ud mod en ny gade. Men ser man til venstre mødes

man af synet af en meget krum og anonym gade. Intet fortæller en, hvad der venter for enden, og da gaden ikke er navngivet (idet den jo ikke er en gade) ved man ej heller om denne "sti/gade" overhovedet fører nogle steder hen. Vælger man dog, imod sin sunde fornuft, at følge denne gade og dens kontinuerlige sving mødes man til sidst af bagsiden af et hus. Men under dette er der en gang ind igennem. Den ukendte gade man gik ned af, forvandles til bagindgangen til en "ægte" arkade igennem huset, med udstillingsvinduer og sidedøre til små

butikker. Fortsætter man, står man nu ganske uventet på Jilská, som ligger parallelt til Michalská. Og er man fx på vej mod Karlsbroen, har man på denne måde taget en stor genvej og undgået trængslen ved at skulle krydse

den gamle markedsp-lads, hvad man ellers var nødt til. På samme tid labyrintisk og uimødekommmende, men for den stedkendte, repræsenterer "durchhaus" som "U Kuceru" en smutvej og overblik. Den tysk/tjek-kiske forfatter og journalist Egon Erwin Kisch, som var fascineret af de tjek-kiske "průchody" fork-larer kort "durchhaus"ets potentiale således i sin ar-tikel "Monographie der Durchhäuser":

"Der Fremde geht durch Straßen. Der autochthone Bürger benützt außer diesen hie und da auch das Durchhaus, wenn es ihm den Weg verkürzt oder aber wenn er seiner Frau, die von Lande ist, mit seiner Kenntnis der großstädtischen Lokalgeographie imponieren will."

[Kisch: 351]

Kisch skriver passioneret om det pragske durchhaus i sin korte guide gennem nogle af 1920ernes durchhäuser i Prag. Han fortæller om deres gemte eventyr og mystik, og man fornemmer, hvorledes de for ham er en uundværlig og strukturerende del af Prag. Kisch skriver fort-sat:

"Die Stadt leistete uns Gewähr dafür, daß wir fanden. Auch die Durchhäuser unterliegen dem Gesetze der Kontinuität, eines greift in das andere über, und man kann durch ganze Stadtteile Prags gehen, ohne die offene Straße zu etwas anderem als zum bloßen Überschreiten benützen zu müssen, sozusagen auf dem Langwege." [Kisch; 352]

Som det fremgik af illustrationen fra før, er det gamle centrum af Prag næsten et stort overdækket netværk. Og ofte hører man da også guidebøger refererer til Prag som en by man kan gå tørskoet igennem i regnvejre.

Denne opfattelse bygger selvfølgelig på byens nutidige udformning, hvilket både inkluderer moderne passager og gamle průchody. Samspillet mellem de to typer omtales spekulativt af Geist, der skriver:

"Walk through houses are common in the cities of Czechoslovakia. They probably provided the major source of inspiration for the architects who built the arcades there in the twentieth century." [Geist; 14]

Denne sammenligning mellem průchody og de nyere arkader er Geist ikke ene om. Kisch omtaler allerede i 1925 sammenhængen mellem dem i afslutningen af sin artikel. Om end han ser en anelse negativt på opkomsten af de nye arkader, der for ham ikke er "ægte":

"Was sinn sie denn, diese Passagen, he? Ganz gewöhnliche, moderne Straßen, die sich mit einem Dache maskieren, damit man sie mit unseren guten, alten Durchhäuseren verwechsle." [Kisch: 358]

Det synes klart, at den store mængde af průchody i Prag har haft en indvirkning på byen.⁴ Den middelalderlige průchody så sin fremkomst pga. den gamle bys udvikling. Middelalderbyen var en lav og tæt by, der spredte sig ud mellem Vltava flodens bugtninger. De store gårde voksede sammen og blev til blokke i hvis indre store haver eller marker gemte sig. Som byen fortsatte sin udvikling blev det indre af de store, ofte L-formede huse, inddraget, og baghusene blev født. Da byggegrundene var enorme, kom det som en naturlig udvikling at skabe passage gennem de store kompakte blokke, og průchody var født. Med den øgede strøm af folk gennem huset, skabtes også muligheden for en aktiv udnyttelse af det indre. Således blev dette lejlighedsvist udnyttet til kommercielle eller kunstneriske aktiviteter, og en ny type bygning kaldet "Městský Palác" (by palads) så dagens lys. Galmiche går i sin tekst endda videre og foreslår, at inkorporeringen

af passager gennem baggårde og skabelsen af Městský Palác har en større betydning i en europæisk kontekst idet han skriver:

"The innovative role of the palác undoubtedly lies in the modernization of the crossing house according to the ideal of multi-functionalism; it includes residences, businesses, offices, and recreational facilities. This integration is remarkable, for it contradicts the genealogy of modern European cities which identifies passageways (particularly in Paris) as the ancestors of department stores." [Galmiche; 18]

Ill. 3. Eksempel på et ældre Městský Palác. Dette forbinder Melantrichova og Michalská i Staré město

Galmiches påstand er uhyrlig spændende, og det er fristende at forfølge tankegangen. Dog bliver det ikke i nærværende opgave, at Městský Palác skal sættes overfor de parisiske arkader for at afgøre, hvad der har haft størst betydning for udformningen af det moderne stormagasin i europæisk kontekst. Her vil fokus være på deres betydning for udformningen og opførelsen af de moderne arkader i Prag i starten af det 20. århundrede. Flere kilder peger altså på en forbindelse mellem de mange (tilbageværende) průchody i Prag og det moderne arkadebyggeri, som det jo blev foreslået af Geist. Kisch havde også en bemærkning i denne sammenhæng, om end negativ. Sidst, men ikke mindst, går Galmiche

skridtet videre og foreslår de middelalderlige průchody, som en alternativ forklaring på stormagasiners genealogi, og udfordrer dermed den kanoniske opfattelse af de parisiske arkader, som begyndelsen på disse.

Ill. 4. Městský Palác mellem Anenská og Karlova.

DET TJEKKISKE SPØRGSMÅL

“Kde dumov můj? - hvor er mit hjem?”

Josef Kajatán Tyl⁵

Thomas Masaryk var en glad og stolt mand, da han den 14. november 1918 kunne tiltræde som præsident for den første tjekkoslovakiske republik i historien. For første gang siden Hussitternes nederlag ved Bila Hora slaget i 1620, var tjekkerne igen herrer i eget hus. 300 lange år, hvor det habsburgske monarki havde siddet på magten og bestemt, hvad der skulle ske i imperiets større og mindre byer. Den tjekkoslovakiske selvstændighed kom i de sidste dage af 1. verdenskrig, men længe forinden havde det nationalistiske oprør ulmet i Prag.

Prag anno 1900 var, som resten af de store byer i det habsburgske rige, en heterogen by. Moritz Csáky fremhæver i sin tekst “Multicultural Communities: Tensions and Qualities, The Example of Central Europe”, hvorledes Wien omkring år 1900 havde 60% udlændinge, hvorimod en by som Paris på samme tid kun havde 6,3%⁶. Samme høje procentdel af udlændinge havde Prag også i starten af 1800 tallet, men omkring år 1900, var tallet af indbyggere med ikke-tjekkisk afstamning, helt nede på 8,5%.⁷ I Centraleuropa var storbyen, i modsætning til vesteuropæiske storbyer, hovedsædet for de nationalistiske strømninger. Blau fremlægger effekten af migrationen til storbyen i Centraleuropa (og dermed Prag) således:

”As historians of the “nationalities question” in the last decade of the Habsburg Empire has shown, ethnic peasant identities (rather than being shed) were shaped and hardened into politicized national identities in the cities. Thus late nineteenth-century central European nationalism, unlike Western nationalism, from which it drew inspiration, was an urban phenomenon.”

[Blau; 14]

Prag blev således smeltediglen for spørgsmålet om en tjekkisk selvstændighed, og en lang række intellektuelles værker, som fx Thomas Masaryks bog “Česká otázka” 1894, (Det tjekkiske spørgsmål) eller Bedřich Smetanas

”Má vlast”, 1874-1879 (Mit fædreland) bidrog til debatten om det tjekkiske krav om selvstændighed.⁸

Inden for arkitekturen blev det især tydeligt, at tjekkerne ønskede at fremhæve sig selv som “herskere” i Prag. Med en række store prestigefulde byggerier i slutningen af det 19. århundrede blev den tjekkiske nationalisme effektivt sat på dagsordenen. Mest åbenlyst blev det med konstruktionen af Národní Divadlo (Nationalteatret), der blev bygget som en tjekkisk parallel til Operaen i Wien. Samtidigt udfordrede det de eksisterende tysk/tjekkisk teatre, der længe havde eksisteret i byen [Fx. Stavovské divadlo fra 1783], men som kun spillede tjekkiske skuespil om søndagen eller på helligdage.⁹ I 1881, kort før færdiggørelsen af nationalteatret, raserede en stor brand byg-

ningen og udsigten til en afslutning på det store bygningsværk virkede dystert. Men gennem endnu en privat dør-til-dør indsamling fra hele landet¹⁰, og uden hjælp fra styret, der jo var det Habsburgske monarki, lykkedes det for det tjekkiske folk at genopbygge og færdiggøre deres nationalteater i 1883.

”The city, moreover, had a particular role in Habsburg Central Europe. For it represented the site where the imperial met the local, and the architect or urban designer had to do justice simultaneously to both sources of inspiration” [Maier; 30]

Selve arkitekturen i de mange byggerier fra slutningen af det 19. århundrede var i og for sig, ikke udpræget tjekkisk, men afspejlede mere den herskende trend, der eksisterede i det Habsburgske rige på dette tidspunkt.¹¹

Ill. 5. Národní divadlo i Prag fra 1883.

Som kravet om selvstændighed blev større kan man også se, at behovet for at distancere sig fra imperiet blev større. I de sidste år før det Habsburgske riges sammenbrud så den unikke pragske arkitektoniske stilart "kubismen" dagens lys. Anført af Otto Wagners elev Pavel Janák (1882-1956) gik en gruppe unge tjekkiske arkitekter i clinch med Otto Wagners, og dennes tjekkiske mesterelev Jan Kotěras (1871-1923) meninger, og skabte en række ekstraordinære kubistiske bygningsværker.¹²

Dette fremhæves for at understrege den nationalistiske bevægelse i Prag, der for hver dag frem mod selvstændigheden voksede sig større, og som satte sine tydelige præg på samtidens debat såvel, som på tidens kunstneriske værker/produktioner.

Men hvor står de pragske arkader i alt dette? Kan man trække en linje mellem den tjekkiske nationalisme og deres konstruktion?

Johann Friedrich Geist forklarer i sit kapitel "The Social History of the Arcade", hvorledes de parisiske arkaders etablering skete i sammenhæng med borgerskabets opkomst, og dets behov for et socialt offentligt rum at færdes og diskutere i.¹³

Man kan ligeledes forestille sig, at det tjekkiske borgerskab også fandt det nødvendigt at skabe deres eget nye sted, hvor det tjekkiske borgerskab kunne mødes og socialisere. Et sted, der kommunikerede en forbindelse til den gamle tjekkiske historie fra før habsburgernes besættelse, og som samtidigt kikkede ud mod fremtiden og de moderne tider.

Med disse sidste spekulative tanker, er det blevet tid til at gå til analysen af de nu, meget omtalte, arkader i Prag for at se, om nogle af teorierne holder stik.

LYGTEN, KRONEN OG ALLE DE ANDRE

"A piece of our "I" remained in the arcades and passages that create in the center of Prague a maze of alleyways interwoven with the entrance drives of the ancient houses, so that the pedestrian who knows his way round this labyrinth need not come out into the light of day."

Angelo Maria Pipellino, Magic Prague

Den bøhmiske kejser og konge Karl den IV (1316-1378) var den tjekkiske pendant til den danske "byggekonig" Christian den 4. Karl IV stod bag de store kendte byggerier som Karlsbroen, Sct. Vitus katedralen, Karls Universitet samt den enorme udvidelse af Prag i 1348 med bydelen Nové město. Den nye bydel forhøjede byens kapacitet til omkring 40.000 indbyggere, hvilket betød, at byen i middelalderen var blandt de største i Europa.¹⁴ Størrelsen på Karl den IV's byggegrunde i den nye bydel omkring Václavské pladsen tilgodeså "by paladser"¹⁵ og udstykningerne var derfor ganske store. Denne opdeling i relativt store byggegrunde er til dels blevet bibeholdt op gennem tiden, og bygningerne i dette område er derfor meget dybe.

På, og især igennem, de store byggegrunde blev der i tiden fra 1900 – 1938 bygget hen ved 40 nye arkader i området da "saneringen" af byens forhenværende hestemarked begyndte i 1890'erne.¹⁶

De to arkader Lucerna (1907-1910) og Koruna (1911-1914) er begge placeret i Nové město i tilknytning til den store Václavské Náměstí, og er blandt de første arkader, der blev bygget her.

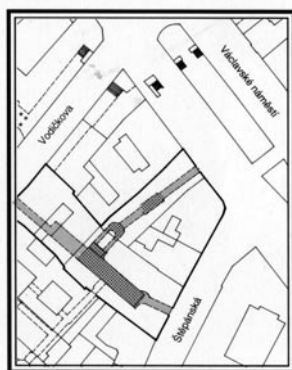
Begge arkader blev opført før 1. verdenskrig, dog blev der senere hen bygget til Lucerna og dens nutidige udformning blev først færdiggjort efter krigen i 1921. Desu-

den har begge været udsat for renovation og forbedringer gennem tiden. Især var det nødvendigt efter 1989, da arkaderne under kommunismen led vanrøgt og forfald, da datidens byplanlæggerne desværre valgte at se bort fra dem.¹⁷

"Before World War I the arcade died an almost official death: no building inspector would permit it in its nineteenth-century form. [...] The only alternative left to the arcade was to go underground, to dissolve into its separate aspects, to mask itself, and to reappear in another form, another time, and another context, once again giving shape and space to an articulated need." [Geist; 81]

Lucerna og Koruna blev bygget efter arkadens "død". De er børn af det 20. århundrede, og de er da også ganske forskellige fra det 19. århundredes arkade. Som Geist skriver, måtte arkaden genopstå i en ny form, og de omtalte arkader distancerer sig også fra de tidligere i kraft af, at de er bygget i beton, frem for stål og glas eller træ.

Lucerna blev opført af den tjekkiske entreprenør Václav Havel over to etager. Den første etape "Vodičkova" sektionen blev færdiggjort i 1910, men allerede i 1909 åbnede det første tiltag for offentligheden i form af et lille japansk inspireret te-hus. Arkaden er bygget op som en lang gang mellem Vodičkova og Štěpánská. På ill. 6, nedenunder, kan man se den rumlige udformning af arkaden, der her også er gengivet sammen med Pasáž Rokoko. Indgangen til selve centeret af arkaden er uden glasoverdækning i en etage, og har karakter af en lang gang ind til selve "boksen". Herinde venter et intimt orientalsk inspireret indre, hvor en stor kuppel i farvet glas kaster lys ned til den grandiose opgangstrappe til Bio Lucerna, der desuden var en af de første permanente

Ill. 6 Grundplan over Pasáž Lucerna og Pasáž Rokoko.

biografer i Prag. Štěpánská delen af arkaden har delvis ovenlys fra glassten i loftet og fortsætter i to etager, med butikker på begge etager. Denne halvdel gemmer desuden på en stor underjordisk balsal, hvis storhed sammenlignes med den lignende sal "Olympia" i Paris.¹⁸

Ill. 7. Den store foyer i Pasáž Lucerna

Arkadetyper som disse, der leder ind til forlystelser, såsom en biograf eller et teater karakteriserer Geist som "The Dependent Passage". Geist skriver videre om denne type arkader:

"In the older or partially destroyed inner cities, reconstruction of the commercial districts has taken place by systematically reshaping blocks and opening their interiors for commercial purposes. In Prague, Munich, Brussel, Bern and Hamburg - cities with historical significance and vital centers - one finds countless newly reconstructed pedestrian arcades. [...] In these pedestrian arcades, the temporary and fluctuating retail trade in luxury items has the opportunity to remain in the city at reasonably rents. In this way they are parallel to the early stages of the arcade fashion."

[Geist; 88]

Denne analyse passer til dels på Lucerna som arkade. Dog bliver det i Geists fremstilling af "The Dependent Arcade" også lagt vægt på tilstedeværelsen af de indre forlystelser, der tiltrækker folk. I tilfældet med Lucerna ser jeg dog, at det er noget andet der er på spil. Lucernas funktion som passage, altså transition mellem to gader er i høj grad vigtig for denne arkade. Lucerna skærer igennem ca. halvvejs på den store byggegrund, og fodgængere kan derfor skære et betydeligt stykke vej af, samt undgå Václavské Náměstis hektiske gader. Senere hen er Lucerna arkaden også blevet forbundet med Pasáž Rokoko (1916) og Pasáž U Nováků (1928), der begge på samme vis som Lucerna består af en etagers gange der leder rundt mellem små pladser badet i ovenlys. Tilsammen skaber de et utroligt netværk under hele byggetomten, der i de perioder jeg har opholdt mig i passagegangene, altid har været flittigt benyttet og forekommet "travlt".

Netop her, hvor arkadens praktiske funktion, som gennemgangsvej kommer til syne, kan man se en forbindelse, ikke blot til de klassiske arkader, men i højere grad til den tjekkiske tradition for průchody. De gamle průchody var, som tidligere beskrevet, karakteriseret af en bevægelse ind igennem huset, i modsætning til de første parisiske arkader, der var bygget op omkring en overdækning af en passage mellem to huse.¹⁹ Hvor de

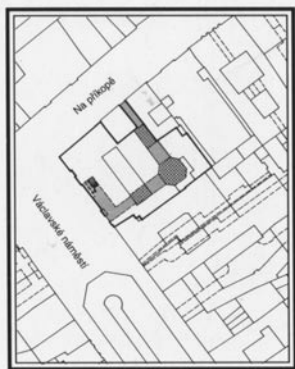
klassiske parisiske arkader i begyndelsen var en overdækket vej, var průchody en gang ind igennem huset. Heri ligger den fundamentale forskel på de to slags. Og det er netop her, at man kan se, hvorledes det i Prag, ikke var den europæiske (franske) tradition, der var afgørende, men derimod den ældre tjekkiske tradition for "průchody".

Ill. 8. Indgangsskilt til Pasáž Koruna.

Koruna arkaden, derimod, har en ganske anderledes opbygning. Koruna ligger i bygningen på hjørnet af Na Příkopě og Václavské náměstí, hvilket må karakteriseres som et af de travleste steder i Prags kommercielle centrum. Bygningen blev tegnet af Jan Kotěras elev, arkitekten Antonín Pfeiffer i samarbejde med Matěj Blecha. De vandt arkitektkonkurrencen over netop Jan Kotěra og deres bygning blev opført fra 1911-1914. Finansieringen af komplekset stod det tjekkiske forsikringsfirma "Koruna" for.

Som det ses på Ill. 9 er Koruna anderledes i sin opbygning end Lucerna. Arkaden er L-formet med en stor ottekantet plads i centrum.

Ill. 9. Grundplan over Koruna

Modsat Lucerna, er arkadedelene mod pladsen to etager høje. Væggene er beklædt med blankpoleret lys marmor, og butiksvinduerne nærmest trækker sig tilbage fra væggen i kraft af en tynd sort markering af vinduesrammen. Centrum her virker markant større da man her

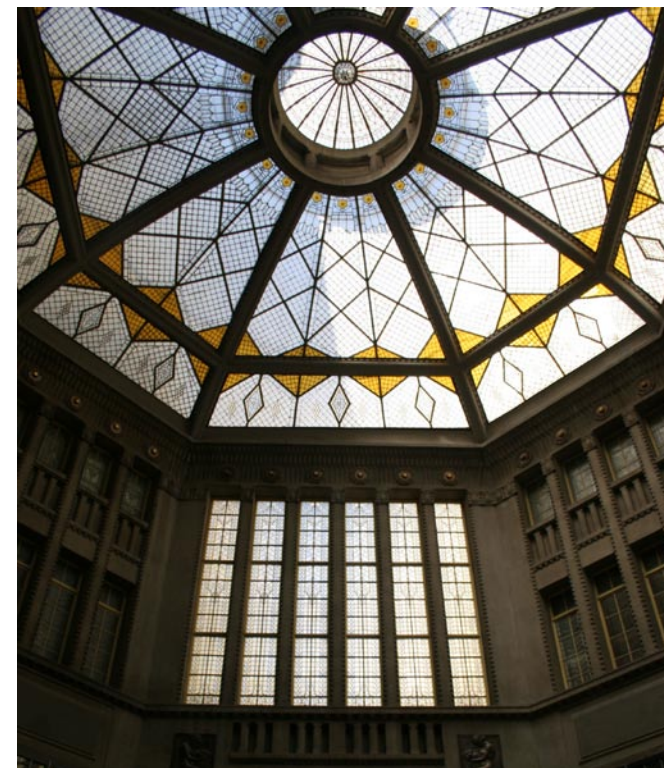
har 3 store etagers luft over hovedet op til den ottekantede kuppel, der oprindeligt var sat sammen af 3.800 stykker diamantslebent glas. Fra anden etage og op skifter materialet fra den lyse marmor til grå pudset sten/beton. Endvidere har den øverste etage lange rækker af smalle vinduer, hvor 3 ud af de 8 otte vægges vinduer vender ud mod dagslys. Rummet fremstår koldt, og på samme tid meget imponerende. Ens tanker går mod kirkerummet i de store kirker i Prag, som fx Petr Parlers gotiske Skt. Vitus katedral. Under kuppelen i stueetagen er der placeret en cafe, men måske symptomatisk for arkaden, er den ikke velbesøgt.

Koruna var, som Lucerna også opført med tankerne på det rekreative liv. I kælderen var der oprindeligt en biograf, designet og opført i tjekkisk kubistisk stil af Ladislav Machoň samt en underjordisk svømmehal, med ovenlys.²⁰ Begge tilbud har dog måtte lade livet under 1970ernes etablering af metroen.

Ill. 10. Ladislav Machoňs biograf i kubistisk stil. Fotografiet er fra 1940

Koruna arkaden er ganske forskellig fra Lucerna. Mest iøjefaldende er dens mangel på en praktisk funktion. Der er simpelthen ikke nogen reel genvej at skyde ved at gå igennem den, og som arkade fejler den derfor.

Ill. 11. Del af den ottekantede glaskuppel i Koruna. Ill.

"An arcade that possesses two or more entrances, offering a passageway, must necessarily provide a connection, shortcut, opening, or easement." [Geist; 111]

På dette vitale punkt fejler Koruna arkaden, idet vejen igennem den, er nøjagtig lige så lang som udenom. Dette fører til, at folk, der vælger at gå igennem den, gør det for opsøge noget i dens indre, og dette går igen imod arkadens ide. "The arcadde strives to be like a street. It must not deny the pedestrian his anonymity." [Geist; 17] Og dette sker, i det øjeblik, at den gående træder ud af mængden for at vælge en anden vej. En anden vej, som vel at mærke ikke har en praktisk funktion, som genvej, der ellers kunne retfærdiggøre hans valg.

Ser man nøjere på Koruna arkaden, synes den mere at have været tiltænkt, som et prestige projekt end en

egentlig praktisk udnyttelse af bygningen, for at skabe adgang til dens indre. Dette kan man derimod hævde om Lucerna arkaden, og i særdeleshed om de tilstødende arkader U Nováků og Rokoko. Koruna bygningen var, ved sin opførelse, et bevis på det ypperste inden for tjekkisk ingeniørkunst og pegede stræbende ud mod fremtiden.

Det var eleven der vandt konkurrencen. Og ikke den ældre Otto Wagner inspireret Jan Kotěra der vandt. Ligeledes gav byggeriet plads til, at den nye tjekiske avantgarde arkitektur kubismen blev repræsenteret ved Ladislav Machoň's biograf; og den store glas kuppel med de 3.800 selvstændigt skåret glasstykker lægger sig op ad en gammel tjekkisk tradition for glaskunst.²¹ Man kan (over?)fortolke disse tiltag, som endnu et led i rækken af et oprør mod habsburgerne, som kom til udtryk på den kunstneriske front. Arkaden kan ses som resultatet af en stolt nation, der vil vise sig selv og sine talenter frem. Koruna arkaden er dog et mere subtilt eksempel på dette, end fx konstruktionen af det tidligere nævnte National Teateret i 1883. En vis sammenhæng mellem udformningen af Koruna og den tjekiske nationalisme kan man dog godt ane.

Hvad man derimod ikke ser i dette byggeri, er en forbindelse tilbage til průchody, og en særlig tjekkisk arkade tradition. Det er en arkade, der ej heller har meget til fælles med det nittende århundredes arkader, og fremstår derfor isoleret. En tjekkisk katedral i det kommercielle centrum der søgende peger ud mod fremtiden.

Ill. 12. S sammensat billede af gulvplan i Pasaz Koruna

KONKLUSION PRAG – DET 20. ÅRH. HOVEDSTAD?

"The arcade of yesterday will be the street of tomorrow."

Johann Friedrich Geist

Jeg har i løbet af denne opgave forsøgt at skitsere og sandsynliggøre en sammenhæng mellem den gamle tjekiske middelalderby over nationalismens opkomst til opførelsen af de moderne arkader i starten af det 20. århundrede.

Det har vist sig sandsynligt at se en linje mellem en gammel pragsk tradition for průchody og en moderne udnyttelse, som det blev vist med tilfældet Pasáž Lucerna samt de tilstødende arkader.

Samme tradition har dog ikke sat sit præg på Pasáž Koruna, som synes opført ganske upåagtet af de ældre průchody. Jeg har foreslået, at denne arkade derimod har været inspireret af en stærk tjekkisk nationalisme ved opførelsen og udformningen af bygningen, men dette forbliver ganske spekulativt og ikke velunderbygget.

Det har desværre været umuligt for mig i denne opgave at behandle alle de individuelle arkader i Prag, og dermed lave en dybere undersøgelse af de historiske forbindelseslinjer mellem "pruchody" og arkaden. En sådan undersøgelse har dog fine perspektiver, men det ville være et større projekt end, hvad der her har kunnet lade sig gøre.

Således fremstår de fundne resultater og sammenhænge som isolerede tilfælde blandt det 20. århundredes store arkadebyggeri i Prag. Men da Lucerna og Koruna var nogle af de tidligst opførte arkader, kan man (med lidt god vilje) overføre nogle af de samme konklusioner om dem, til de senere arkader, der blev opført helt frem til anden verdenskrigs udbrud. Det store arkadebyggeri i starten af det 20. århundrede er unikt for Prag, og modsat de parisiske arkader, står de stadig i Prag, side om side med

arkadernes ældre slægtninge. Der har de stået og inspiration eller skræmt folk gennem tiden.

Som hos Franz Kafka. Der på trods af, at han aldrig nævner sin fødeby i Processen, stadigvæk bringer byens stemning videre, som læser er man godt klar over, at bogen foregår i Prag. Som I beskrivelserne af rettens lange snørklede gang eller når de skjulte der gemmer i kammeret hos maleren Titorelli, og Josef K må ind igennem. Man mærker her, bedre end nogle andre steder, hvordan de mange gamle "pruchody" må have påvirket Kafkas skriverseri. Man føler i Kafkas værk historien om Prag, som en stor irrationel labyrinth. Et spindelvæv af passager og arkader spændt ud mellem store pladser og gamle kirker.

Arkadernes massive tilstedeværelse gør Prag til en ganske særlig by. De sætter uomgængeligt deres præg på byens beboere og gennemrejsende. De tilfører byen en dybde, som man kan fare vild i, eller blive skræmt af. Men lærer man arkaderne at kende... lærer man at forstå det netværk og de smutveje arkaderne skænker en, så føler man sig umiskendeligt tættere på byen.

Man kommer ind under huden og mærker dens tusind-såre gamle puls.

Ill. 13. Průchod tæt på Staroměstské náměstí i Prags centrum.

SLUTNOTER

1. Dog har byrenovering fundet sted i Prag og således blev det gamle jødiske kvarter i 1893 udsat for en gennemgribende sanering. Det bemærkes især når man står på den store boulevard Pařížská der løber fra Staroměstské náměstí til Vltava floden gennem det jødiske kvarter Josefo.
2. Geist: pp. 57-58
3. Galmiche: p. 11
4. Det følgende oplysninger om Průchody's udvikling i Prag er baseret på Galmiche, pp. 13-19
5. Første linie af den tjekiskslovakiske nationalmelodi der blev indført i 1918 ved oprettelsen af den første tjekkoslovakiske republik. Samme melodi er i dag den tjekkiske nationalmelodi. Teksten er skrevet af Josef Kajatán Tyl i 1834. Musik hertil skrevet af František Škroup.
6. Csáky: p. 45
7. Blau: p. 14
8. Wittlich: p. 11
9. http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/stavovske_divadlo
10. Det første teater, der nedbrændte var også privat finansieret af tjekkerne.
11. Meier: p. 33
12. Krajčí: pp. 117-124. Se desuden: A. von Vegesack (red): Czech Cubism: Architecture, furniture and decorative arts 1910-1925, Vitra Design Museum, London 1992
13. Geist: pp. 59-90
14. Švácha 1995: p. 11
15. Hanel: p. 5. Med by-paladser refererer jeg her til det tjekiske Městský Palác, som blev omtalt i kapitel 2.
16. Brožová: pp. 53-54
17. Galmiche: p. 30
18. Hanel: p. 25
19. Geist: p. 4
20. Ladislav Machoň indrettede desuden i 1931 sin berømte "automat" selvbetjening café med salgsautomater ("vending machines") i stueetagen. En café, der bragte ham stor international berømmelse såvel, som en bestillingsordre om at opføre en tilsvarende på Regent Street i London.
21. Galmiche: p. 28

LITTERATURLISTE

- Achleitner, Friedrich: "The Plurality of Modernity: The Architectonic "Language Problem" in Central Europe", *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 94-106 [23 ns.]
- Banik-Schweitzer, Renate: "Urban Visions, Plans, and Projects, 1890-1937", *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999 pp. 58-72 [28 ns.]
- Blau, Eve: "The City as Protagonist: Architecture and the Cultures of Central Europe" in *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 11-23 [26 ns.]
- Brožová, Michaela (ed.): *Praha – Průchody a pasáže*, Euro Art Volvox Globator, Praha, 1997, pp. 53-83 [30 ns.]
- Hanel, Ivo & Michaela Brožová: *Pražské pasáže – Průvodce/ Prague Arcade – A Guide*, Euro Art, Prague, 2000, pp. 3-85 [70 ns.]
- Csáky, Moritz: "Multicultural Communities: Tensions and Qualities, The Example of Central Europe", *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 43-55 [26 ns.]
- Galmiche, Xavier: "The Enchanted Stroller", in *Prague Passageways and arcades*, (ed. Michaela Brožová.), Euro Art Volvox Globator, Praha, 1997, pp. 9-37 [23 ns.]
- Geist, Johann Friedrich: *Arcades – The History of a Building Type*, (ovst. Jane O. Newman & John H. Smith, MIT Press, London, 1983, pp 3-58, 59-90, 91-114, 538-539)[65 ns.+ 47 ns. + 27 ns.+ 2 ns.]
- Hrubý, Dan: „Průchody Staré Prahy“ in *Reflex*, nr. 12, 2005, Prag, pp. 36-44 [8 ns.] (<http://reflex.cz/Clanek19677.html>)
- Hrubý, Dan: „Malá strana podruhé“ in *Reflex*, nr. 41, 2006, pp. 48-56 [8 ns.] (<http://reflex.cz/Clanek25230.html>)
- Kisch, Egon Erwin: "Monographie der Durchhäuser" (org. 1920) in *Gesammelte Werke in Einzelausgaben*, Aufbau-Verlag, Berlin, 5. auflage, 1992 pp. 351-359 [10 ns.]
- Krajčí, Petr & Rostislav Švácha: "The Architectural Avant-garde in Prague, 1908-1918", *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 117-124 [10 ns.]

Maier, Charles S.: "City, Empire, and Imperial Aftermath: Contending Contexts for the Urban Vision", *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 25- 41 [34 ns.]

Lukeš, Zdeněk: *Architecture of the 20th Century* [in Czech Republic], Prague Castle Administration and Dada, Prague 2001, p 10-32 [20 ns.]

Ripellino, Angelo Maria: *Magic Prague*, (ovst. David Newton Marinelli), Macmillan Press, London, 1994

Švácha Rostislav: „Prague, Brno, and Zlín, 1918-37 Architecture and Society“, *Shapping the Great City – Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (ed. Eve Blau and Monika Platzer), Prestel Verlag, Munich, 1999, pp. 215-226 [10 ns.]

Švácha, Rostislav: *The Architecture of New Prague 1895-1945*, (ovst. Alexander Büchler) MIT Press, Cambridge, 1995, pp. 4-144 [90 ns.]

Wittlich, Petr: *Prague – Fin de Siecle*, (ovst. Maev de la Guardia) Flammarion, Paris, 1992, pp. 7-29 ,177-191 [39 ns. + 23 ns.]

I alt 619 ns.

ILLUSTRATIONSliste

Illustration: 2, 6, 9, 10 og 12 er lånt fra:

Michaela Brožová (ed.): *Praha – Průchody a pasáže*, Euro Art Volvox Globator, Praha, 1997

Resterende illustrationer er fra egen hånd.

Opgaven tæller 32.801 tegn plus illustrationer.

BILAG 1

Fortegnelse over arkader i Prag, som er markeret på kortet, illustration nr. 2.

Kort, samt liste lånt fra Michaela Brožová (ed.): *Praha – Průchody a pasáže*, Euro Art Volvox Globator, Praha, 1997

PRŮCHODY :

AKADEMIA (59)
(Československá akademie věd)
Národní 5/1009, Staré Město

BISKUPSKÝ DVŮR (73)
Těšnov 5/1163, Nové Město

BORŠOV (54)
U Dobřenských 3/268,
Staré Město

BÝČÍ SCHODIŠTĚ (75)
Pražský hrad, Třetí nádvoří

ČEJKOVSKÝ DŮM (50)
Liliová 13/221, Staré Město

DAMU (48)
(Divadelní akademie múzických umění)
Karlova 26/223, Staré Město

DŮM STRANY LIDOVÉ (69)
Revoluční 5/1006, Staré Město

**DŮM VILÍMKOVA
NAKLADATELSTVÍ (60)**
Opatovická 18/160,
Nové Město

HLÁVKOVY DOMY (62)
Jungmannova 14/736,
Nové Město

KANCELÁRSKÝ DŮM (63)
Vodičkova 18/681, Nové Město

KLEMENTINUM (49)
Mariánské náměstí 5/190,
Staré Město

KONVIKT (55)
Bartolomějská 11/291,
Staré Město

KOŽNÝ DŮM (40)
Kožná 8/499, Staré Město

KUČERŮV DŮM (46)
Jilská 22/452, Staré Město

MALVAZ (52)
Karlova 10/185, Staré Město

MÁNES (66)
Masarykovo nábřeží 1/250,
Nové Město

MANHARDTSKÝ PALÁC (32)
(U pavouka)
Celetná 17/595, Staré Město

NÁJEMNÍ DŮM (67)
Krakovská 19/593, Nové Město

NÁJEMNÍ DŮM (71)
Petrské náměstí 1/1186,
Nové Město

NÁJEMNÍ DŮM (76)
Dejvické náměstí 2/577, Dejvice

NÁJEMNÍ DŮM (77)
Francouzská 106/156, Vršovice

**PALÁC
SYLVA-TAROUCCA (21)**
Na příkopě 10/852, Nové Město

PERŠTÝN (56)
Na Perštýně 6/356, Staré Město

PLATÝZ (57)
Národní 37/416, Staré Město

RYCHTRŮV DŮM (45)
Staroměstské náměstí 11/459,
Staré Město

SCHÖNFELDŮV DŮM (51)
Karlova 12/184, Staré Město

TEYFLŮV DŮM (43)
Melantrichova 15/463, Staré
Město

TRŽNICE (20)
Rytišská 10/406, Staré Město

TÝNSKÝ DVŮR (Ungelt) (37)
Granovský dům, Týnská ulička
1/639, Staré Město

U BÍLÉHO JEDNOROŽCE (38)
Staroměstské náměstí 20/548,
Staré Město

U BÍLÝCH PÁVŮ (35)
Celetná 10/557, Staré Město

**U ČESKÉ KORUNY
(U Francouzské koruny) (53)**
Karlova 4/188, Staré Město

U ČESKÉHO LVA (33)
Celetná 11/598, Staré Město

U DVOU VELBLOUDŮ (42)
Kožná 4/474, Staré Město

U KOČKŮ (47)
Jilská 9/147, Staré Město

U SUPA (31)
Celetná 22/563, Staré Město

U ZÁVOJE (41)
Kožná 6/500, Staré Město

U ZLATÉHO MEDVĚDA (39)
(Kožnou ulicí)
Železná 8/487, Staré Město

V TEMPLU (29)
Templová 1/589, Staré Město

ŽELEZNÉ DVEŘE (44)
Michalská 19/436, Staré Město

PASÁŽE :

ADRIA (17)
Jungmannova 31/36, Nové Město

ALFA (U Stýblů) (14)
Václavské náměstí 28/785,
Nové Město

AMBASSADOR (2)
Václavské náměstí 5/840,
Nové Město

AVION (5)
Václavské náměstí 41/820,
Nové Město

BROADWAY (Sevastopol) (26)
Na příkopě 31/988,
Staré Město

BURZOVNÍ PALÁC (28)
Rybná 14/682, Staré Město

ČERNÁ RŮŽE (22)
Na příkopě 12/853, Nové Město

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA (25)
(Živnobanka)
Na příkopě 24/860, Nové Město

**ČESKOSLOVENSKÁ
OBCHODNÍ BANKA (74)**
(U Rozvařilů)
Na poříčí 26/1047, Nové Město

ČTK (7)
(Československá tisková kancelář)
Opletalova 5/919, Nové Město

DIVADLO K (61)
(Palác Báňské a hutní společnosti)
Lazarská 7/15, Nové Město

**DIVADLO
NA STARÉM MĚSTĚ (70)**
Dlouhá 39/727, Staré Město

**DŮM UMĚLECKÉHO
PRŮMYSLU (18)**
Národní 36/38, Nové Město

FĚNIX (8)
Václavské náměstí 54-56/802,
Nové Město

JULIŠ (15)
Václavské náměstí 22/782,
Nové Město

JIRÍHO GROSSMANN (78)
Politických vězňů 14/915
Nové Město

HRZÁNSKÁ (34)
Celetná 12/558, Staré Město

KORUNA (1)
Václavské náměstí 1/846,
Nové Město

KOTVA (27)
náměstí Republiky 8/656,
Staré Město

LINDT a BAŤA (16)
Václavské náměstí 4/773,
Nové Město

LUCERNA (10)
Štěpánská 61/704, Nové Město

LUNA (30)
Celetná 25/590, Staré Město

MERKUR (9)
Štěpánská 36/622, Nové Město

METRO (58)
Národní 25/961, Staré Město

MYSLBEK (23)
Na příkopě 19-21, Staré Město

PRAHA (4)
Václavské náměstí 17/834,
Nové Město

PRAHA CITY CENTER (72)
Klimentská 46,
Nové Město

RATHOVA (24)
Na příkopě 23/957,
Staré Město

ROKOKO (Hvězda) (11)
Václavské náměstí 38/794,
Nové Město

SVĚTOZOR (13)
Vodičkova 41/791, Nové Město

U BUMBLÍČKA (64)
Navrátilova 2/674, Nové Město

U NOVÁKŮ (12)
Vodičkova 28-30/699,
Nové Město

U SIXTŮ (36)
Celetná 2/553, Staré Město

VÁCLAVSKÁ (65)
Karlovo náměstí 6/315, Nové
Město

VALDEK (68)
Jugoslávská 12/620, Vinohrady

VAŇHA (6)
Václavské náměstí 43/819,
Nové Město

ZLATÁ HUSA (3)
Václavské náměstí 7/839,
Nové Město

ZRCADLOVÁ (19)
Národní 43/365, Staré Město